

АҒЫЛШЫН КЕЛІСІМШАРТ ҚҰҚЫҒЫ

Талап Қою Мерзімі (Мерзімі Өткен
Талаптар)

Заң бойынша және әділдік құқығы бойынша талап қою мерзімі

(i) Жалпы режим.

а) берешекті (қарызды) (жалдау ақысын өндіріп алуды қоса алғанда) немесе шарттың бұзылуына байланысты залалды өтеу бойынша **талап қою мерзімі талап қою** (талап қою негіздері) үшін негіз туындаған күннен бастап алты жыл, ал егер талап ресми шартқа (deed) негізделсе, он екі жылды құрайды.

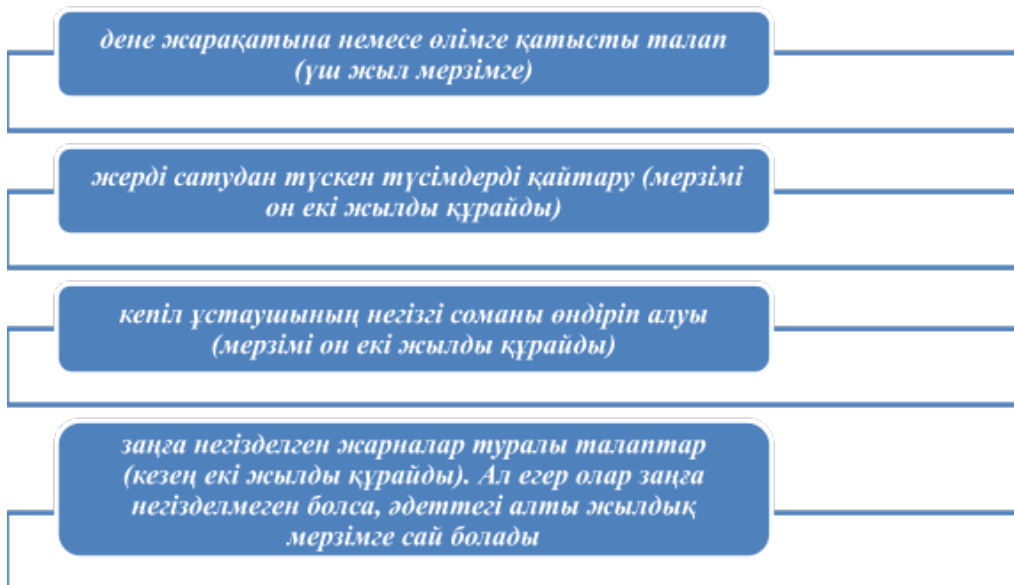
Алдыңғы дәрістерде айтылып кеткендей, **ресми шарт, яғни deed дегеніміз** – құқықтың пайда болуын растайтын, куәландыратын жазбаша түрдегі құқықтық құжат.

б) 1999 жылғы шарттар (үшінші тараптардың құқықтары) туралы заң (The Contracts (Rights of Third Parties) Act 1999), дәлірек айтқанда оның 84-бабы қарапайым шарттар, яғни ресми шарттар болып табылмайтын келісімшарттар және ресми шарттарға негізделген шарттар бойынша а) тармақшасында аталған алты жылдық және он екі жылдық мерзімдері үшінші тараптардың шағымдарына қатысты қолданады.

(ii) Сонымен бірге, тараптар талап қою мерзімін ұзарту немесе қысқарту туралы келісімге келуі мүмкін.

(iii) Өте айқын мән-жайлар кезінде А тарабы талап қою мерзіміне сүйенбейтінін жариялап, эстоппель жасауы мүмкін (**эстоппель (ағылш. estoppel – наразылық білдіру құқығынан айыру) дегеніміз тұлға өзінің дәмелі талабын негіздеу үшін әлдебір фактілерге сүйену құқығынан айырылатын құқықтық қағидат**) және сол кезде В тарабы нұқсан келтіретіндей осы ұсынысқа немесе куәландыруға сүйенетін жағдайда, тарап талап қою мерзіміне сүйену мүмкіндігінен айрылуы мүмкін.

iv) i) тармақшада аталған кезеңдер, яғни алты және он екі жылдық мерзімдер мынадай жағдайларда қолданылмайды:

Статуттың қолданысына жатпайтын жарналар туралы талаптар (i) (а) тармақшасында аталған әдеттегі алты жылдық кезеңнің қолданысына жатады.

v) талап қоюдың алты жылдық мерзімі фактілердің қателігі немесе заң бойынша төленген ақшаны өндіріп алу істері бойынша немесе қараудан толық бас тартқан жағдайда, реституциялық талаптарға қолданылады.

vi) жоғарыдағы i), iv) және v) тармақшаларында аталған талап қою мерзімі алаяқтыққа, әдейі жасыруға немесе қателесуге негізделген заңнамалық ерекшеліктерге қолданылады.

vii) талап қою мерзімі әлі өтпеген жағдайда, егер жауапкер талап қоюшының талабын немесе құқықтық атағын жазбаша және қол қойылған нысанда таныса немесе егер ол оған байланысты төлем жүргізсе, талап қою мерзімі қайта басталады.

viii) нақты орындауға немесе нұсқамаға (injunction) қатысты талаптар жоғарыда аталған кезеңдерге емес, «салақтық» және «үнсіз келісім» ('laches' and 'acquiescence') қағидаттарына бағынады.

ix) егер бұл ақталмаған қиындықтарға әкеп соғатын болса, талап қоюдың шет мемлекетінің мерзімін мақұлдамауға қатысты заңда көзделген қаралу бар.

Барлық мақсат ежелгі даудың (Lord Sumption, 2012) белгілі бір санаттары болуы тиіс деген дәлелді жою болып табылады.

Талап қоюға қатысты жалпы ескертулер. Көптеген деликтік және келісімшарттық талаптарда талап қою мерзімі талап қою үшін негіз пайда болған сәттен бастап есептеледі.

«Талап қою үшін негіз» елеулі фактілердің жиынтығын немесе талап қою үшін танылған құқықтық негізді нығайтатын негізгі іс жүзіндегі матрицаны білдіреді; мысалы, талап қою үшін жауапкердің өз шартын бұзғандығы немесе талап қоюшыға қатысты көрсетуге міндетті қамқорлықты көрсетуге қиналған міндетін бұзғандығы туралы талап қоюға әкеп соққан фактілер негіз бола алады. Мысалы, 2011 жылы болған Березовскийдің Абрамовичке қарсы ісінде, судья Longmore LJ жарыссөз қағаздарының өзгеруі контекстінде былай деді: *«Талап-арыздың негізі – заңды құқықты тудыратын фактілердің үйлесімі болып табылады».*

Мұны тікелей келісімшарттық іске қолдана отырып, талап қою себептерінің өсуі – бұл жауапкердің бұзушылықтан бас тартуын кінәсіз тарап қабылдайды.

Азаматтық іс жүргізудің басталуы талап қою мерзімін тоқтатпайды. Мысалға 1980 жылғы талап қою мерзімінің алты жылдық мерзімін көздейтін талап қою туралы Заңның (Limitation Act 1980) 5-бөлімімен реттелетін келісімшарт ісінде, өтініш беруші талап қою үшін негіз туындағаннан кейін бес жылдан соң және осылайша талап қою мерзімі аяқталғанға дейін он екі ай бұрын шағым береді деп болжаймыз. Егер істі талқылау басталғаннан кейін он екі айдан астам уақыт өтіп кетсе, бұл істі талапкер тоқтатпаса не сот тоқтатпаса, талапкердің талап қою мерзімі өтіп кетеді. Содан кейін алты жылдық кезең өтіп, әрі қарай кез келген талаптарға заңмен тыйым салынады.

Әдетте, шектеуге байланысты қорғау талапкердің құқығын автоматты түрде жоймайды. Мұндай қорғау жауапкердің істі баяндауында көзделуге тиіс. Егер қорғау ұсынылмаса, онда әрекет негізді болып табылады. Автоматты түрде жою, алайда, бірнеше ерекше контекстерде орын алады. Осы ерекшеліктердің бірі іс талап қоюдың шетелдік мерзіміне қатысты және шетелдік ұйғарушы алқа ерекше жағдайларда әрекет еткен жағдайларда туындайды.

(i)(a) тұжырымына қатысты: Шарттың бұзылуына байланысты талаптар (ресми шарттарға қатысы жоқ). Негізгі ереже шарттың мұндай бұзылуы туралы талап қою үшін негіз туындаған кезден бастап алты жыл ішінде қойылуы тиіс. Алайда, егер талап ресми шарттарға негізделсе, онда талап мерзімі он екі жылды құрайды. Егер шартты бұзу салдары дене жарақатына қатысты немесе өлімге байланысты өтемді өтеу туралы талап қоюға әкеліп соқса, шарттың негізгі міндеттемелері бұзылғанның өзінде, осындай шарттар бойынша талап қою мерзімі үш жылды құрайды.

Ақылға қонымды сақтықтың болмауына байланысты шарттық және даулы талаптардың сәйкес келуі. Шарт құқығы мен деликтінің сәйкес келуі туралы, яғни бір факті негізінде талап қоюдың бірнеше себептер туындауы мүмкіндігі туралы мәселе осы саладағы жақсы белгілі ауытқуларды туындатады. Жауапкердің шарттық жауапкершілігі оны бұзғаннан кейін алты жыл мерзімге шектеледі, бірақ ұқыпсыздық туралы деликтілік талап талапкер залал немесе залал келтіргенге дейін туындамайды. Осылайша, осындай деликтілік талап қоюға қолданылатын алты жылдық мерзім, кейде талап қоюдың параллель шарттық себептерінен кеш аяқталуы мүмкін. Лорд Николс түсініктеме берді:

«Әрбір заңгер-студентке белгілі болғандай, шарт бұзғаны және деликт үшін талап қоюдың себептері әртүрлі уақытта туындайды. Шартты бұзған жағдайда талап қоюдың себебі шарт бұзылған күні туындайды. Деликтік жағдайларда талап қоюдың себебі кінәлі мінез-құлық орын алған кезде емес, талапкер алғаш рет зиян келтірген кезде туындайды».

Мысалы, 1995 жылы қаралған Хендерсонның Мереттке қарсы ісінде, осы мәселе бойынша шарттық және азап келісім бойынша жетекші шешім, Lord Goff бұл аспектіні соттар өзгерте алмайтынын айтты.

Қуәландырылған шарттар бойынша әрекеттер (ресми шарттарды немесе мөр қойылған шарттарды қоса алғанда). Бұл ресми шарттар бойынша қойылатын талаптарға қатысты. Талап қою мерзімі талап қою үшін негіз пайда болған күннен бастап он екі жылды құрайды. Егер, мысалы, келісімшарт бойынша қарыз алушының қарызды қайтару туралы уәдесі ең алдымен соған сұранысты тудырады.

Мысалы, 2011 жылы қаралған Гриннің Эдиға қарсы ісінде іс жүргізу бөлімінде 1967 жылғы Заңның

2(1) бөліміне сәйкес ақпаратты бұрмалау туралы талап қуәландырылған шарттар санатына жатпайтыны туралы шешім қабылданды, сондықтан талап қуәландырылған шарттарға қолданылатын он екі жылдық мерзім ережесі қолданылмады. Оның орнына сот талап қою 1980 жылғы талап қою туралы Заңның (Limitation Act 1980) 2-бөлімінде көзделген кәдімгі алты жылдық мерзім қолданылатын заңда көзделген деликтке негізделген деп айқын жіктеді.

(ii) тұжырымға қатысты. Ол бойынша талаптар талап қою мерзімін ұзарту немесе қысқарту туралы келісімге келуі мүмкін деп айтып өткенбіз. Консенсуалды вариация ұғымы. Тиісті талап қою мерзімі қысқартылады деп келісуге болады. Ол көбінесе сатып алу-сату шарттары және кепілдік талаптарға қатысты қолданылады. Алайда талап қою мерзімін қысқартатын келісімдер заңда көзделген жосықсыз шарттық талаптар режиміне сәйкес жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Балама ретінде мұндай келісім мерзімді әдеттегі мерзімнен артық ұзартуы мүмкін. Соттарға мұндай келісімнің орынды екеніне, әсіресе, егер ұсынылып отырған келісім әдеттегі талап қою мерзімін қысқартса, нық сенім қажет болады.

(iii) тұжырымға қатысты. Ол бойынша өте айқын мән-жайлар кезінде А тарабы талап қою мерзіміне сүйенбейтінін жариялап, эстоппель жасауы мүмкін. Жоғарыда айтып өткендей, эстоппель дегеніміз наразылық білдіру құқығынан айыру. Қатысушы сондай-ақ уәде беру немесе мінез-құлық, қорғанысты шектеуді іске асыру (әдетте, әртүрлі қарсылық санаттары бойынша) құқығынан айырылуы мүмкін. Мысалы, 2002 жылы қаралған Айс иншуранс компаниясының Сичорнге қарсы ісіндегі апелляциялық сот қарапайым эстоппель доктринасы келесі үш фактор сақталған жағдайда жауапкерді шектеуден қорғауды болдырмау үшін қолданылуы мүмкін екенін мойындады:

жауапкер талапкерге объективті бағаланған, анық және мағыналы уәде немесе ұсыным берді; ол жауапкердің қарапайым әрекетсіздігі әдетте мұндай түсінікті ұсыныс жасау үшін жеткіліксіз; яғни уәде нақты болуы тиіс.

осылайша, жауапкер шектеуге байланысты қорғауға сілтеме жасамайтынын көрсетті;

талапкер жауапкердің айтқанына сенді, сондықтан жауапкер "талапкердің қатесін қолдануға құқығы жоқ".

(iv) тұжырымға қатысты: **дене жарақатына байланысты шағымдар.** Мерзім залал келтірілген күннен бастап немесе талапкер заңсыз әрекет туралы «білген» күннен бастап үш жылды құрайды. Ол туралы Жоғарғы Сот қарастырған АВ-дің Қорғаныс министрлігіне қарсы ісін қарасаңыз болады. Бұзылған міндеттеме қатаң болғанның өзінде, шартты бұзу нәтижесінде тұлғаның дене жарақатына әкеліп соқса, үш жыл мерзім ережесі қолданылады. Дене жарақатына немесе өліммен аяқталатын жазатайым жағдайларға байланысты іс-әрекеттер болған жағдайда заңмен белгіленген тыйым салуды жоюға дискрециялық құқық бар.

Дене жарақаттарын келтірумен байланысты әрекеттерді қоспағанда, ұқыпсыздық нәтижесінде келтірілген залалдарға қатысты деликтілік талаптар. Бұл кезең а) талап қою үшін негіз пайда болған күннен бастап алты жылды немесе б) «басталған күннен» бастап үш жылды құрайды (бұл өтініш берушіге талап қою және оны ұсыну қабілеті туралы белгілі болған күнге қатысты). б) қатысты болса, онда жасырын залал туралы ереже деликте танылған (яғни, шарттан туындаған емес) ұқыпсыздыққа ғана қолданылады.

(iv) тұжырымының в) және с) санаттарына қатысты: **Жерді сату және ипотека.** Адамның жерді

сатудан түскен қаражатты қайтара алатын уақыты он екі жыл мерзімі. Кепіл ұстаушының ипотекамен, жылжымайтын немесе жеке мүлік үшін қандай да бір басқа төлеммен қамтамасыз етілген кез келген негізгі соманы өндіріп алу үшін он екі жылы бар, бірақ апелляциялық сот 2007 жылы қараған Готхамның Дудске қарсы ісінде бұл ереже дәрменсіздік туралы заңнамаға сәйкес, банкроттық кезінде сенімгерлікпен басқарушының пайдасына мүлікке салынатын алымдарға қолданылмайды деп қаулы етті.

(iv) **тұжырымының d) санатына қатысты: Салым.** 1978 жылғы азаматтық жауапкершілік туралы заңға (жарналарға) (Civil Liability (Contribution) Act 1978) сәйкес жарналарды төлеу туралы талаптарға келетін болсақ, бұл кезең екі жылды құрайды. Мысалы, Аэр Лингустың Гильдакрофт компаниясына қатысты 2006 жылғы істі қарауға болады. Осы заңның шеңберінен тыс қарым-қатынастар, атап айтқанда, кепілгерлер мен сақтандырушылар арасында жарналар төлеу туралы талаптар шарттық талаптарға қолданылатын алты жылдық кезеңмен реттеледі.

(v) **тұжырымға қатысты: Реституциялық талаптар.** Талап қоюдың алты жылдық мерзімі фактілердің қателігі немесе заң бойынша төленген ақшаны өндіріп алу істері бойынша немесе қараудан толық бас тартқан жағдайда, реституциялық талаптарға қатысты қолданылады. Ол тиісті ереже тек шарттық талаптарды реттеуді тікелей көздегеніне қарамастан, 1980 жылғы Талап қою туралы заңымен (Limitation Act 1980) реттеледі.

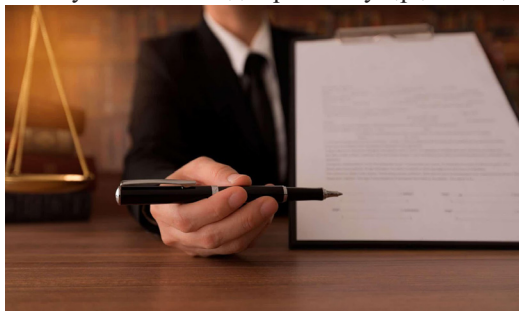
Кейіннен заңсыздықтың немесе қандай да бір басқа да маңызды оқиғаның нәтижесінде бұзылған келісімшарттар бойынша ақша қаражатын қайтару туралы талаптар болған жағдайда талап қоюдың себебі бұзылған оқиға күні туындайды.

Осыған ұқсас, жалпы құқықтағы қараудан (consideration) толық бас тартуға негізделген іс-әрекеттің басталу күні сол қарау жасалмаған күн болып табылады.

(vi) **тұжырымға қатысты. Талап қоюды кейінге қалдыру үшін ерекше негіздер.** Талап қою мерзімі, егер: а) талап жауапкердің алаяқтығына негізделсе; б) жауапкер талап қою құқығына қатысы бар фактіні қасақана жасырып қалса; немесе с) талап қате салдарынан (факт немесе заңға негізделген болсын) босатуға бағытталса кейінге қалдырылады. Мұндай жағдайларда талап қою мерзімі талапкер алаяқтықты, әдейі жасырып немесе қатені анықтаған немесе оларды ақылға қонымды байқай алатын күннен басталады. Алаяқтықты анықтау-бұл алаяқтық болды деген күдік ғана емес.

Мүгедектігі бар адам, кәмелетке толмағанды қоса алғанда, талаптың тиісті түріне қолданылатын талап қою мерзімінің толық мерзіміне (мысалы, әдеттегі келісімшарттық талапта алты жыл) құқығы бар. Бұл кезең мүгедектік тоқтатылған күннен немесе қайтыс болған күннен немесе оның он сегіз жылдығына («азшылық» жағдайында) басталады. Кәмелетке толмаған жаста туындайтын ақыл-ой әрекет қабілеттілігі, бұл адам ақыл-ой әрекет қабілеттілігіне ие болғанша талап қою мерзімінің кейінге қалдырылуына әкеп соғады.

(vii) **тұжырымға қатысты. Берешекті қол қою арқылы тану.** Егер жауапкер талап қоюшының талабын немесе құқықтық атағын жазбаша және қол қойылған нысанда таныса немесе оған байланысты төлем жүргізсе, талап қою мерзімі қайта басталады. Бұл қайтыс болған адамның жеке мүлкіндегі үлесін, үлесті өндіріп алу туралы борыш талаптарына немесе өзге де белгіленген сомаларға, талаптарға, жерді өндіріп алу туралы талап-арыздарға және ипотекаға қатысты талаптарға қолданылады. Осылайша, талап қою мерзімі бірнеше рет ұзартылуы мүмкін. Бірақ мойындау немесе ішінара ақы төлеу уақыт бойынша шектеулі болған кезде әрекет ету құқығын қайта жаңғырта алмайды.

Мысалы, 2006 жылы қаралған Брэдфорд мен Бинглидың Рашидке қарсы ісіндегі Лордтар палатасы борышты тану, егер өтініш ұзақ мерзім ішінде борышты өтеу шарттарын ұсынуға ғана арналған болса, жауапкершілік немесе борыш сомасы туралы мәселе бойынша келіссөз артықшылығын «зиянсыз» қорғауға әкеп соқпайды деп қаулы етті. Лорд Браун оны келесідей түсіндірді: «Залалсыз» ережесі дау айтылып отырған жауапкершілікке қатысты келіссөздер мен ымыраға емес, танылған жауапкершілікті өтеу туралы мәселені талқылауға ғана арналған осында ұсынылған

хабарлар сияқты ашық хабарламаларға қолданылмайды».

(viii) **тұжырымға қатысты. «Салақтық» және «үнсіз келісім»** ('laches' and 'acquiescence') қағидаттары. Бұл сот тыйым салуы немесе нақты орындау сияқты белгілі бір құқықтық қорғау құралдарын беруге әділетті шектеулер. Олар прецеденттік құқықтың ұзақ қатарына негізделген.

Кітап: Ағылшын келісімшарт құқығы
Дәріс: Талап Қою Мерзімі (Мерзімі Өткен Талаптар)
Дәріс авторы: Байсакалова Мадина

«Үнсіз келісім» түріндегі қорғау, егер талапкер өзінің құқықтары туралы білсе, алайда жауапкер талапкерге оларға сілтеме жасайтын жағдайларда осы құқықтарды бұзумен келіскен жағдайда туындайды. Кейбір мәтіндерде әділеттілік жалпы құқықты құқықтық қорғау құралдарына қолданылатын, заңда көзделген талап қою мерзімдеріне ұқсас құқықтық қорғаудың әділ құралына талап қою мерзімін қолданады. Алайда ұқсастығы бойынша кеңейту нақты орындау түрінде құқықтық қорғау құралына қолданылмайды, сол сияқты ұқсастығы бойынша кеңейту сот тыйым салуларына қолданылмайды. Осыдан келіп шығатыны, **соттық тыйым салудан босату немесе нақты орындау туралы талап-арыздар бас тарту және үнсіз келісім түріндегі әділ шектеулерге ғана жатады және заңда белгіленген талап қою мерзімі осы құқықтық қорғау құралдарына қолданылмайды.**

(ix) **тұжырымға қатысты. 1984 жылғы талап қоюдың шетел мерзімдері туралы заң** (The Foreign Limitation Periods Act 1984). Бұл статут егер тиісті мерзім ақталмаған қиындықтарға алып келетін болса, ағылшын соттарына шетелдік талап қою мерзімін қолданбауға өкілеттік береді. Мысалы, 2011 жылы қаралған Харлейдің Смитке қарсы ісінде апелляциялық сот шектен тыс қиындықтар шетелдік талап қою мерзімі параллель ағылшын талап қою мерзімінен қысқа болғандықтан туындаған жоқ, деп қаулы етті. Санкт-Петербург Банкінің Архангельскіге қарсы (2014 жыл) ісі бойынша апелляциялық сот («көпфакторлы») ресейлік үш жылдық талап қою мерзімін 1984 жылғы заңға сәйкес күшінде қалдырды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Andrews on Civil Processes (Cambridge, 2013), vol 1: Court Proceedings, chapter 8; A McGee, Limitation Periods (7th edn, 2014)
2. Proposition (ii): K Lewison, Interpretation of Contracts (5th edn, London, 2011), 12.17
3. Proposition (viii): JD Heydon, MJ Leeming, PG Turner (eds), Meagher, Gummow and Lehane's Equity: Doctrines and Remedies (5th edn, Sydney, 2014), Part 7(3)